

The article deals with the importance of the process of self-knowledge for personal development and mental health. Self-knowledge through the development of the ability to make himself and take the other way it is. Self-knowledge through the development of a positive, constructive thinking. Self-knowledge through the development of the ability to focus on positive emotions. Self-knowledge through the development of self-regulation.

Key words: *self-knowledge, self-development, acceptance, positive, constructive thinking.*

УДК 101.1

В. І. Стець

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА ЯКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

В статті аналізується поняття толерантності як інтегральна якість особистості підлітка. Стверджується, що саме особистісна толерантність набуває виняткової значимості саме в підлітковому віці як інтегральна характеристика і багатовимірна, як здатність особистості протистояти фрустрації, агресії, стресу, тощо. Становлення толерантності у підлітка розглядається як тривалий, динамічний процес, який у своїй основі має позитивне ставлення до власного «Я», потребу в спілкуванні, у взаємодії.

Ключові слова: *підліток, інтегральна якість, інтолерантність, толерантність.*

Постановка проблеми. Численні дослідження та повсякденна практика переконують, що однією з характерних рис сучасного суспільства є прискорений ріст агресивності людей. Мобільне та динамічне суспільство найближчого майбутнього вимагає, щоб особа володіла вмінням відстоювати свою точку зору. Однак це призводить до виникнення протистояння між взаємодіючими суб'єктами (індивідами, групами, націями). У масовій свідомості виникає негативізм і агресія до іншої точки зору. На думку Ю. Іщенка, однією з перших і найважливішою характеристик демократичної держави є толерантність поглядів, суджень людей. Розвиток гуманного суспільства неможливий без розвитку та підвищення рівня толерантності сучасної людини.

Толерантність – це, передусім якість особливе, що йде від самої людини, ставлення, атитюд (повага, прийняття, розуміння-визнання), потреба, цінність, норма, погляд чи переконання; разом з тим, це певна морально-етична категорія, яка формується суспільством.

Важливість процесу формування толерантності у тому, що «порозуміння» виступає в якості соціальної і особистісної цінності, оскільки дозволяє забезпечити необхідне для підтримки та розвитку життя суспільства «взаємодію» між людьми. Відсутність взаєморозуміння веде до руйнування цілісності суспільних зв'язків і, як наслідок, до саморуйнування особистості (агресія, спрямована на інших, може обернутися для людини втратою почуття безпеки, розвитком фрустрації). Наявність взаємодії, що базується на

взаєморозумінні, навпаки, сприяє виробленню у індивіда почуття безпеки, впевненості у власних діях, і як наслідок, розвитку ціннісних установок особистості.

На думку Бетті Е. Ріердон, мета виховання толерантності – в утвердженні цінності людської гідності, що є центральною цінністю міжнародних стандартів прав людини. Такий підхід показує, що толерантність – лише початок формування дружнього співтовариства. Розуміючи необхідність толерантності для розвитку суспільства, уряди багатьох держав вжили ряд заходів щодо профілактики проявів інтолерантності, екстремізму [6].

Соціально-політичні особливості сучасної дійсності актуалізували проблему виховання толерантності у широких верств населення. Оптимальними умовами для розвитку толерантності є права людини, мир, демократія. В якості інструментів для оцінки розвитку суспільства у руслі цих цінностей використовуються основні ознаки толерантності: рівність усіх людей, взаємна повага людської гідності, свобода віросповідання, можливість дотримуватися традиції національної культури, міжгрупова співпраця. Найбільш ефективним методом розвитку толерантного суспільства є формування толерантності кожного члена суспільства, формування соціальної компетентності, соціальної активності, соціальної ініціативності та соціальної відповідальності, особливо у підлітків.

Важлива роль у формуванні толерантного суспільства відводиться освітнім установам як соціальному інституту, який здійснює безпосередній вплив на формування особистісних рис і установок поведінки підростаючого покоління. При цьому, незважаючи на те, що загальноосвітні установи володіють необхідними потенційними можливостями для вирішення проблеми виховання учнів у дусі толерантності, ця проблема досі не отримала необхідного рішення на практиці, формування толерантності проходить стихійно і неефективно [4].

Толерантність, сформована в шкільні роки, є однією з найважливіших умов зниження напруженості в соціумі. Отже, на систему освіти, а зокрема, на педагогів лягає серйозна навантаження з вибудовування нових відносин у суспільстві. Соціальні інститути, насамперед, школа, сім'я, засоби масової інформації, не завжди сприяють формуванню у підлітків гуманістичних орієнтирів, готовності до взаєморозуміння, взаємодії, тобто толерантним ставленням.

Аналіз спеціальної літератури показує, що оптимальним для розвитку толерантної свідомості, формування толерантних установок є підлітковий вік, коли відбувається розвиток психічних процесів, формується особистість дитини. Дана вікова категорія – це той етап розвитку дитини, який надає найбільш сприятливі можливості для виховної діяльності щодо активного, цілеспрямованого формування, зміни в потрібному напрямку її фізичних, психічних, соціокультурних якостей і здібностей, а також поведінки. Цей віковий рубіж характеризується переходом дитини у нові соціальні умови, вона починає жити за законами дорослого суспільства, активно формуватися як

суб'єкт соціальних відносин, нести відповідальність за свої вчинки, вступати в ділове спілкування з однолітками.

Саме в цей період простежується полярність психіки: цілеспрямованість, наполегливість і імпульсивність, нестійкість; підвищена самовпевненість, безапеляційність в думках швидко змінюється невпевненістю в собі; потреба у спілкуванні – бажанням усамітнитися; «розв'язість» у поведінці – сором'язливістю; романтизм – цинізмом, обачність; ніжність, ласкавість – жорстокістю.

Вік 13-15 років особливо чутливий до формування мотиваційно-ціннісної життєвої платформи, власних поглядів, переконань, асертивної поведінки (вміння оптимально реагувати на зауваження, справедливу і несправедливу критику, здатність говорити собі і оточуючим «ні», відстоювати свою позицію, не обмежуючи при цьому гідності іншої людини), відповідальності за свої вчинки.

Цінності толерантності – людська гідність, справедливість, ненасильство, співпраця набувають особистісного сенсу для підлітків лише тоді, коли школяр розбирається в самому собі, оцінює свої вчинки, їх мотиви, розвинені моральний самоконтроль особистості, готовність до самовдосконалення. Толерантність – завжди внутрішня свобода, це стосунки на рівних, це завжди діалогічний рівень взаємодій. Толерантність включає адекватне пізнання самого себе, свого світогляду, переконань і установок, переживань і емоцій, отримання досвіду толерантної дії, побудова толерантних відносин і продовження нашого толерантного ставлення до світу інших людей. Уміння прийняти іншу точку зору стає одним з критеріїв людини, що володіє стійкими соціальними і моральними переконаннями, здатної засвоювати і переробляти нову інформацію, здатної до соціальної адаптації і соціальної творчості [8].

Означені аспекти досліджуваної проблеми свідчать про її актуальність.

Аналіз останніх публікацій дає підстави твердити, що поняття «толерантність» до цих пір залишається дискусійним, не набуло чіткого статусу і має досить широкий діапазон інтерпретацій, оскільки в силу своєї багатогранності є об'єктом вивчення різних наук – філософії, етики, психології, педагогіки та інших, що породжує виникнення різних підходів до розгляду досліджуваного феномена. Неоднозначність розуміння робить складною цю проблему для наукового дослідження і розробки методів, спрямованих на розвиток толерантного свідомості.

Зокрема, можна відзначити роботи філософів Р. Валитовой, О. Губара, В. Лекторського, Т. Шихардіної та ін.

Накопичено певний теоретичний і емпіричний досвід виховання толерантної поведінки в освіті (М. Климова, К. Рюмшина та ін)

Аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної літератури дозволили сформулювати такі суперечності між [3; 5]:

- зростаючою потребою суспільства у формуванні толерантності у підлітків і досягнутим рівнем розробленості науково-методичних основ реалізації соціального замовлення в освіті;

- актуальністю формування толерантності у підлітків і загальною інтолерантністю навколишнього середовища,
- потребами освіти в науково-методичній і змістовній підтримці процесу формування толерантності у підлітків і недостатньою її розробленістю в педагогічній теорії і практиці;
- значними потенційними можливостями формування толерантності у підлітків в системі виховної роботи загальноосвітніх закладів та їх низькою реалізацією на практиці.

Резюмуючи вищезазначене, можна стверджувати, що важливість обговорюваного феномена зумовлена необхідністю формування позитивного соціального досвіду, соціально-значущих якостей підлітків, таких, як толерантність, відповідальність, а також недостатньою реалізацією можливостей освітньої системи, які сприяють соціальному становленню толерантної особистості підлітка.

Мета статті: проаналізувати толерантність як інтегральну якість особистості у підлітковому віці.

Становлення соціальної зрілості, толерантності особистості відбувається під впливом багатьох відносно самостійних чинників - сім'ї, школи, однолітків, засобів масової інформації, молодіжних організацій та стихійних груп. Ця множинність інститутів і механізмів формування толерантності не являє собою жорсткої ієрархічної системи, кожний з них виконує свої специфічні функції в розвитку соціально зрілої особистості.

На першому етапі формування толерантності дитини найбільш значущим чинником є сім'я. Вона перше джерело уявлень про толерантність. На базі цих первинних уявлень пізніше формується «Я – концепція», – певним чином структурована сукупність рис, образів, почуттів, які підліток вважає невід'ємною частиною себе. Толерантність розвивається в ході соціалізації особистості підлітка, її формування значною мірою визначається як стереотипами, що склалися в даний час, так і створеними в системі освіти психолого-педагогічними умовами. Закладаючи фундамент базової культури, і, формуючи на її основі базову освіту, освітній заклад бере участь у процесі становлення повноцінної особистості в процесі її соціалізації. Обидва ці процеси безперервно пов'язані з ідеями діалогу і співробітництва на основі збереження особистісного стрижня і збагачення своїм соціальним досвідом інших. А це, в свою чергу, вимагає високого рівня сформованості толерантності [6].

В даний час в суспільстві практично відсутні об'єктивні умови для виховання толерантності у молоді. До «негативних» факторів належать: криміналізація суспільства; скорочення можливостей для «чесної праці»; поширення бідності; криза сім'ї, поступове руйнування традиційних родинних зв'язків; універсалізація товарно-грошових відносин, внаслідок якої культ грошей охоплює все більш широкі верстви суспільства, знецінюючи поняття дружби, взаємодопомоги, співчуття. Дані чинники – об'єктивні, оскільки пов'язані з оточуючою людей дійсністю: рівнем розвитку суспільства,

сформованим типом відносин у суспільстві, умовами життя особистості. Сучасна ситуація характеризується послабленням ролі держави і падінням її авторитету в суспільстві і в світі, економічною кризою, з девальвацією цінностей вітчизняної історії, культури, нації в цілому.

Якщо говорити про особистісну толерантність, то вона набуває виняткової значимості саме в підлітковому віці як інтегральна характеристика і багатовимірна, як здатність особистості протистояти фрустрації, агресії, стресу, ризику, невизначеності, зберігаючи стійкість. Саме в підлітковому віці людина активно оволодіває соціальним досвідом, способами грамотної адаптації у дорослому світі. Становлення толерантності у підлітка ми розглядаємо як тривалий, динамічний процес, який у своїй основі має позитивне ставлення до власного «Я» потребу в спілкуванні, у взаємодії. А також потенційні можливості індивіда до позитивного самоствердження і адекватного ставлення до дійсності, які «підтримуються» організацією об'єктивних умов для сталого та гармонійного розвитку особистості.

Виходячи з урахування специфіки самої толерантності і вікових особливостей підлітка, можуть бути позначені основні функції толерантності:

- функція стійкості готує ґрунт для асиміляції інформації взаємодіючих суб'єктів, оскільки конструктивна взаємодія можливо на основі адекватної самооцінки, відносячись до ядра особистості; вона (адекватна самооцінка) є важливим регулятором поведінки;

- спонукальна функція визначає склад і силу мотивації соціальної діяльності та поведінки, навчання, сприяє розширенню кругозору та розвитку життєвого досвіду, тому що знову дозволяє особистості прийняти інші точки зору і бачення вирішення проблем;

- адаптаційна функція толерантності особистості, що розвивається виробити в процесі колективної (групової) діяльності позитивне, емоційне, стійке ставлення до самої діяльності, яку здійснює підліток, до об'єкту і суб'єкту спільних відносин. Адаптаційна функція сприяє згладжуванню у підлітка неузгодженості перебігу процесів збудження і гальмування центральної нервової системи. Ця функція тісно пов'язана з вольовими зусиллями, яких повинен докладати підліток у процесі спільної діяльності (саморегуляція, самоконтроль, витримка);

- оцінно-прогностична функція толерантності дозволяє підліткові в умовах зростаючих вимог з боку оточуючих, розширення контактів, діалогів, діяльності конструктивно взаємодіяти з оточуючими. Дана функція толерантності, розвинена в ці роки, забезпечить у подальшому особистості підлітка ставлення до оточуючих на основі ціннісно-орієнтаційної єдності;

- інтегруюча функція толерантності є провідною і спрямована на протидію зовнішнім і внутрішнім зіткненням, що загрожують збереженості групи і забезпечує стабільність групи, стимулюючи подальший моральний розвиток і самовизначення особистості підлітка в спілкуванні та взаємодії, які здійснюються в групах, колективі (класі) тощо. В цілому толерантність дозволяє підлітку в будь-яких ситуаціях не чинити проти своєї волі і не

принизити співрозмовника, і зберегти принцип свободи особистості. Ми визначаємо толерантність, як інтегральну якість особистості, що включає в себе соціальну компетентність (уміння гармонійно будувати відносини з собою, з іншими і з соціумом в цілому); психічне здоров'я (відсутність соціальних страхів, тривоги, невмотивованої агресії, проявів деструктивної поведінки), внутрішня емоційна рівновага (позитивне самовідчуття), соціальна відповідальність (вміння самостійно приймати рішення, робити усвідомлений вибір, бути готовими і здатними творити на благо суспільства, сформований просоціальний мотив, що веде до просоціальної поведінки).

Висновки. Отже, толерантність є смислоутворюючим компонентом ціннісної системи особистості, сприяє збереженню особистісної цілісності, є динамічним фактором особистісного становлення, детермінантою розвитку мотиваційної сфери психічно здорової особистості.

Список використаної літератури

1. Валитова Р. Р. Толерантность: порок или добродетель? / Р. Р. Валитова // Вестник Московского университета. – 1996. – № 1. – С. 33–37.
2. Губар О. М. Толерантність і комплементарність у контексті культури прав людини / О. М. Губар // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. – 2007. – № 34. – С. 112–116.
3. Ищенко Ю. А. Толерантность как философско-мировоззренческая проблема / Ю. А. Ищенко. // Философская и социологическая мысль. – 1990. – № 4. – С. 9–12.
4. Климова М. В. Педагогическое взаимодействие: возможности гуманизации / М. В. Климова // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. – 2009. – № 4. – С. 131–137.
5. Лекторский В. А. О толерантности, плюрализме и критицизме / В. А. Лекторский. // Вопросы философии. – 1997. – № 11. – С. 46–54.
6. Риэрдон, Бетти Э. Толерантность – дорога к миру / Бетти Э. Риэрдон. – Москва : Бонфи, 1996. – 304 с.
7. Рюмшина К. И. Особенности профессионального общения в научно-педагогическом коллективе / К. И. Рюмшина // Современные проблемы науки, образования и производства: материалы Всерос. науч.-практ. конф. студентов, аспирантов, специалистов, преподавателей и молодых ученых. – Н. Новгород, 2007. – С. 61–62.
8. Шихардина Т. Н. Толерантность как моральный компромисс / Т. Н. Шихардина // Толерантность в контексте многоукладности российской культуры: Тезисы международной научной конференции 29–30 мая 2001 года. – Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 2001. – 113–115 с.

Валентина Стець. Толерантность як інтегральне качество личности подросткового возраста.

В статье анализируется понятие толерантности как интегральное качество личности в подростковом возрасте. Утверждается, что именно личностная толерантность приобретает исключительную значимость именно в подростковом возрасте как интегральная характеристика и многомерная, как способность личности противостоять фрустрации, агрессии, стрессу и т.д.. Становление

толерантности у подростка рассматривается как длительный, динамичный процесс, который в своей основе имеет положительное отношение к собственному «Я», потребность в общении, во взаимодействии.

Ключевые слова: подросток, интегральное качество, интолерантность, толерантность.

Valentine Stets. Tolerance as an integral quality of an adolescent personality.

The notion of tolerance as an integral quality of teenager's personality is analyzed in the article. It is proved that personal tolerance in particular gains exceptional importance exactly in teen ages as an integral characteristics and multidimensional feature as an ability of personality to resist frustration, aggression, stress etc. Formation of teenager's tolerance is considered as long dynamic process which is based on positive attitude to personal "Self", need for communication, interaction.

Key words: teenager, integral quality, intolerance, tolerance.

УДК 378.1(045)

И. В. Харитонова

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ОРГАНИЗАЦИИ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

В статье рассмотрены некоторые проблемы организации научно-исследовательской деятельности студентов, а также представлены возможные пути ее активизации.

Ключевые слова: научно-исследовательская деятельность, высшая школа, студенческие научные общества, практическое приложение.

Постановка проблемы. Создавшаяся в настоящее время в российском обществе ситуация, связанная со сменой социальных, экономических, политических и других ориентиров, вызывает некоторые изменения и в образовательном процессе в вузах, что связано с совершенствованием содержания образовательного процесса высшей школы, форм и методов учебно-профессиональной работы. Многое зависит, в первую очередь, именно от молодого поколения, которое определяет большинство ориентиров в разнообразных сферах деятельности.

Современная молодежь к науке имеет весьма сложное отношение: в последнее время она идет в науку зачастую не только из интереса к исследовательской деятельности, а скорей для решения своих личных проблем: получить степень для успешного трудоустройства в бизнесе, избежать службы в армии и прочее. В целом, мотивация российской молодежи к научной и исследовательской работе, чрезвычайно низка. Это объясняется и ухудшением оплаты труда ученых, и отсутствием стабильного интереса к существующим в науке проблемам, недостаточная или плохая материально-техническая база исследований, плохие социальные условия и многое другое.